

**MAGYARORSZÁG ÉS A BALKÁN -
KAPCSOLATI TEREK ÉS HELYEK**

PAP NORBERT

Tézisfüzet

2016

CÉLKITŰZÉSEK

Az Európa és Ázsia között elterülő közvetítő területen, a világ egyik legősibb államosodott területén, ahol a görög államok politikai gyakorlatából megszületett a demokrácia, kialakult a politikai filozófia, vagy létrejött az ideális állam eszméje, széles lehetőségei adódnak a történeti földrajzi, politikai földrajzi jellegű tudományos vizsgálódásoknak. Hosszú történelme során többször volt birodalmi tér, ahogyan számos alkalommal szélsőségesen dezintegrálódott is. Határai és határváltozásai, államosodási folyamatai napjainkig lehetőséget és feladatot adnak a tanulmányozására. Sajátos ellentmondások feszítik: egy olyan nagy, tengerek közé ékelődött félszigetről van szó, amelyhez ugyan számos sziget kapcsolódik, de landlocked államok is kialakultak a területén. Klasszikus ütköző térség, ahol tanulmányozható a kisállamiság sokféle sajátossága, a nemzeti integráció és a rendszerint erőszakos állami dezintegráció is. Leginkább utóbbi sajátossága alapján vált híressé, vagy inkább hírhedtté. A népközösségek közötti konfliktusok hosszabb ideje látenszen, vagy nyíltan vannak jelen. A konfliktusok, kereskedelmi vagy fegyveres háborúk hosszabb-rövidebb szüneteiben a kooperáció különböző formái megjelennek ugyan, de az ellenfelek közötti küzdelmek általában tovább folynak, sokszor szimbolikus téren is.

Jelen dolgozatban azt vállaltam, hogy olyan vizsgálatokat végzek a Balkán-félsziget vonatkozásában, amelyek segítik értelmezni Magyarországnak, a magyar társadalomnak és politikának a balkáni kapcsolatrendszerét, a kritikai geopolitika megközelítésében. Vizsgáltam a kapcsolatok földrajzi kereteit, tereit és jellemző helyeit, az ezekhez kapcsolódó reálstruktúrákat és a hozzájuk kötődő geopolitikai jellegű képzeteket is. Egy esettanulmányon keresztül igyekeztem mélyebben megérteni és megértetni a kapcsolati helyek kérdését.

Tanulmányozásra Szigetvárt, illetve Turbék oszmán zarándokvárost választottam, amely korábban civilizációs jellegű konfliktusoknak, újabban pedig a magyar-török kapcsolatok építésének és a népek közötti megbékélésnek az izgalmas és ellentmondásos, összetett tartalmú és jellegű emlékhelyévé vált. Ez a vizsgálat nem csak makro-, hanem a mikrotér szintjén is lehetőséget kínált a kapcsolati terek értelmezésére, egy igazán különleges, nagy hatású és többes szerepű emlékezeti hely politikai földrajzi jellegű tanulmányozására.

Vizsgáltam a magyarországi eliteknek, illetve a szélesebb társadalomnak is a Balkánról alkotott képét, annak főként földrajzi tartalmát, illetve az azon belül értelmezhető regionális jellemzőit. Ezek hosszabb ideje orientálják a térségre irányuló magyar külpolitikát. Érdekelt, hogy mennyiben tükröz ez a tudás mély megértést és a mindenkori politikák biztos alapját, vagy mennyiben épül magyar, esetleg európai sztereotípiákra? Elemeztem, hogy a magyar külpolitika földrajzi feltételezései és kötöttségei, a magyar külpolitikai regionalitás sajátosságai mennyiben támaszkodnak a térségi ismeretekre és a történelmi tapasztalatokra?

A Balkán egy tranzittérség, ezért figyelmet kapott a településrendszer jellege, az utak rendszere és a történeti migráció kérdésköre is. A magyar déli határokat a kapcsolati terek sajátos és kiemelten fontos megjelenéseiként értékeltem. A magyar balkáni politikát nem elszigetelten, hanem a növekvő interdependencia és a globalizáció figyelembe vételével, a nagytérségi hely és a világpolitikai, valamint a térségi regionális politika szereplőinek szempontjai értelmezésével vizsgáltam meg. A magyar balkáni aktivitás vizsgálatával meg szerettem volna határozni a kapcsolati szempontból fontos térségeket és helyeket, a kapcsolatrendszer alakulásának hatótényezőit is.

Dolgozatomban a kritikai geopolitika megközelítésében, különböző földrajzi léptékekben, nem csak az elitek politikai megfontolásait figyelembe véve, hanem azon túl is, szélesebb társadalmi kontextusokban vizsgáltam. A politikai tervezést és cselekvést nem csupán a „kemény” gazdasági és fizikai struktúrák, hanem a kulturális dimenziók, a szélesebb közvélemény geopolitikai tartalmú képzetek és a szimbolikus tartalmak felől is értékeltem.

MÓDSZEREK

A kutatási módszerek a dolgozatban az egyes vizsgálatoknál külön-külön kerültek bemutatásra. Nagyon változatos, helyről-helyre is különböző kutatási megoldásokat kellett találnom. Az esetek nagy részében írott, vagy térképi jellegű (primer) dokumentumok elemzésére került sor, de minden esetben a szekunder források elemzése adta a vizsgálatok első rétegét. Szerepet játszottak kvantitatív elemzések, statisztikai adatok feldolgozása (KSH és más államok statisztikai hivatalai), de saját adatbázis építésére (pl. emlékhelyek) és annak elemzésére is sor került. Felhasználtam az internet adta tágas lehetőségeket, hogy a különböző vizsgált szervezetek hivatalos weboldalait értékeljem. Kvalitatív vizsgálatokra is sor került: számos magyar diplomatával, katonával, nemzetbiztonsági tiszttel és a térségben megfordult jó néhány más magyar szakemberrel folytatott interjú, vagy csak egyszerű beszélgetések is formáltak a Balkánt illető térségi ismereteimet. A sajtóban, illetve nyilvánosság előtt tett politikusi, hivatalos, vagy nem hivatalos megnyilvánulásokat több esetben a diskurzusanalízis módszerével értékeltem.

Több esetben is lehetőségem volt résztvevői megfigyelést alkalmazni, hiszen több olyan emlékezetpolitikai jelenség is bekerült a vizsgálatba, amelyekkel kapcsolatban szakértőként, meghívott tanácsadóként bekapcsolódhattam a szakmai, vagy politikai döntéshozatali folyamatokba. Ennek kapcsán helyi és országos szintű politikai szereplőkkel, a Magyarországra akkreditált diplomáciai testület számos tagjával, a magas rangú kormánytisztviselőkkel kerültem kapcsolatba és megismerhettem különböző intézményi, nemzeti megközelítéseket is. Erre az Értékes Pécs című program, valamint a magyarországi török műemlékek felújításával kapcsolatos, elmúlt évekbeli projektek kínáltak alkalmat. Ide sorolható továbbá a 2011-es magyar EU-elnökség idején végzett szakértői munkám, illetve annak tapasztalatai is.

A magyar Balkán politika, vagy éppen a gazdasági kapcsolatokra vonatkozó kérdések megválaszolásánál döntő jelentőségű volt a félszigeten akkreditált egykori és ma is szolgálatot teljesítő nagyköveti, illetve beosztott diplomata kör által nyújtott információ és az általuk felvázolt interpretációk sora. Mellettük üzletemberekkel, kutatókkal és önkormányzati tisztviselőkkel folytatott beszélgetések sora is árnyalta bizonyos vonatkozásokban a képet.

Olyan klasszikus kvalitatív kutatási módszereket is alkalmaztam, mint a reprezentatív mintán végzett kérdőíves felmérés. A pécsi szunnita muszlim közösség vizsgálatát – különböző éveken két alkalommal is – ilyen kérdőíves módszerrel végeztem el segítőkkel. A Tolna megye helyi önkormányzatai közötti és a pécsi nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos felmérésünket ugyancsak kérdőíves módszerrel hajtottuk végre, egyes esetekben kutatótársakkal közösen. A magyar-szerb, valamint a magyar-horvát kapcsolati területekre vonatkozó kutatói kérdések megválaszolása részben szintén empirikus módszerekkel történt.

Az adatok feldolgozásával számos tematikus térképi megjelenítésre került sor, melynek megvalósítására térinformatikai módszereket alkalmaztam (ArcGIS).

A turbéki vizsgálati területen klasszikus földtudományi módszerek is alkalmazásra kerültek annak érdekében, hogy a szulejmáni sírhely körül kiépült zarándoktelepülést azonosítani lehessen. A sikeres bizonyítási eljárás érdekében geofizikai vizsgálatot (talajradar), távérzékelést (fotogrammetria), továbbá kollégáimmal geoinformációs modellezést használtunk, melyek a turbéki vizsgálati terület egyes régészeti sajátosságait voltak hivatottak tisztázni. A jelen dolgozat témakörében a szigetvári terület emlékezeti helyeinek földrajzi kérdéseit már klasszikus történeti és társadalomföldrajzi módszerekkel elemeztem.

Egyes helyek – elsősorban a turbéki zarándoktelepülés – esetében összehasonlító módszerrel vizsgáltam azok jelentőségét, a szimbolikus terek szerveződési sajátosságainak megértése érdekében. A legfontosabb ilyen összehasonlítást a Rigómező és Szigetvár közötti párhuzamok alapján végeztem el. Ezen túl az Egerrel és Moháccsal történt összehasonlítás is segítette a hely jelentőségének többretegű értelmezésében.

A VIZSGÁLATI EREDMÉNYEK

A Balkán térségi keretei, határai és geopolitikai rendszere

A Balkán politikai térként napjainkban ugyanúgy a nagyhatalmi térnyerés és rivalizálás terepe, mint a 19. században volt, de a helyzetet súlyosbítja, hogy az elmúlt évszázadok legerősebb állami fragmentáltsága jellemzi. Ugyanakkor a nemzetközi jelentőségéhez képest a félsziget népességi és gazdasági súlya csekélyebb, mint történelme során bármikor az elmúlt 250 évben. A sok szempontból gyenge és instabil államok óhatatlanul szövetségeseket keresnek. A külső megfigyelők szemében (a meghatározó véleményformáló ebben az esetben az amerikai nézőpont) a térség országaiban az eliteket áthatja a nacionalizmus és a korrupció. Ezek a kormányzatok a súlyos belső ellentétek és a szomszédokkal való feszültség miatt regionális veszélyforrásként jelennek meg. Ez a megközelítés a térségbeli politikai játszmákban – melyek három főbb pólus körül zajlanak – alapvető jelentőségű. Dominánsnak tekinthető az USA vezette nyugati szövetség.

Az USA számára elsődlegesen a biztonsági szempontok számítanak fontosnak. A nyugati szövetségi rendszeren belül kiemelkedő jelentőségű Németország számára a térségbeli nyugalom és a gazdasági kapcsolatok prosperálása a döntő szempont. Olaszország alapvetően gazdasági érdekei felől közelít a Balkánhoz, de majdnem ugyanilyen fontosak számára a biztonsági kérdések, ugyanis az a történelmi tapasztalata, hogy a balkáni válsághelyzetek menekülteket, a szervezett bűnözés felvirágzását és regionális instabilitást eredményeznek. Magyarország alapvetően ennek a szövetségi rendszernek a tagja az ezredforduló óta.

Egy másik pólust Oroszország képvisel: régi partnerein keresztül igyekszik ellensúlyozni a nyugati fölényt, de törekvései inkább csak energetikai kérdésekben jelennek meg markánsan és jelentőségteljesen. Az orosz politika fő potenciális támogatóit Szerbiában és a boszniai Republika Srpska-ban, valamint részben Görögországban fedezhetjük fel.

A harmadik pólus Törökország, amely tagja a NATO-nak és tagjelölt az EU-ban, de az elmúlt években folytatott politikája egy önálló érdekszféra kialakítására irányult. Ellentmondásos viszonya Oroszországgal és az „iszlám kártya” kijátszása évszázados távolságtartás után a térség politikai struktúráiba való visszatérését eredményezheti. Politikájában a muszlim államokra, illetve a muszlim közösségekre igyekszik támaszkodni, de sokrétű kapcsolatrendszert épített ki további más államokkal, Macedóniával, Szerbiával és a térséget északról lezáró Magyarországgal is.

A fő geopolitikai kérdés továbbra is az, ami korábban volt: a Balkán globális politikai jelentőségű tranzitárság, ahogy egykor hívták: „geopolitikai keresztút”. Az energetikai tranzit, az áruforgalom, de a migrációs mozgalmak csatornájaként is rendkívüli a jelentősége.

A térség geopolitikai szemléletében sokféle szempont megjelenik, de a politikai felfogásában és megítélésében a negatív elemek a dominánsak (a kétségtelenül szintén jelenlévő pozitívak mellett). Jellemzően egy konfliktustér, melynek emlékezetében a háború és a különböző korokban másként és másként megélt genocídium, részben civilizációs háttérű háborús események és hosszabb-rövidebb békeperiódusok jelennek meg. A térség önmagában és a környezete viszonylatában is biztonsági kockázatokat hordoz, miközben demográfiai súlya, gazdasági potenciálja a korábbi történelmi korokhoz képest sokat csökkent. Neve, lehatároltsága többnyire vitatott, ami nem csak identitásának hosszabb ideje tartó súlyos válságára utal, hanem kifejezi azt is, hogy belső struktúrái milyen gyengék. Nem csak az államokon belül (európai összehasonlításban) szokatlanul erősek a centrifugális erők, de a délkelet-európai szubrégió egészében is. A belső és külső hatalmi pólusok által kínált integrációs lehetőségek – az európai uniós verziót kivéve – szelektívek, nem az egész félszigetre terjednek ki és kielezik a belső ellentéteket is.

A jelen dolgozat keretében kiemelten vizsgált török balkáni megközelítés több egyediséggel is bír. A félsziget török eredetű neve Ankarában relatíve pozitívan cseng és a térségnek a török kisebbségi csoportjai és az oszmán idősakra részben pozitívan tekintő muszlim népei

számára védelmet, stabilitást és az egykori aranykor visszatérését, civilizációs alapon álló új partnerséget kínál. Mindezt olyan kontextusban, hogy a félsziget népei közül a muszlimok demográfiai súlya fokozatosan nő, míg a nem muszlimok általában jelentős népességfogyásban vannak. Ezzel összehasonlítva az orosz politika a térségben növeli a nacionalizmust a fejlődés perspektívája nélkül, míg az amerikai csak a relatív és időleges biztonságot kínálja a távlati perspektívák biztosítása nélkül. Az Európai Unió jelenlegi válsága rossz hír a térség népeinek, mert csak az európai integráció kínált volna, vagy kínálhat reális és pozitív társadalmi perspektívát a térség népeinek, ráadásul kivétel nélkül. Az európai álmom szertefoszlása már rövidtávon is a belső ellentétek kieleződéséhez, részintegrációs politikákhoz, az egymás elleni feszültségek növekedéséhez vezethet.

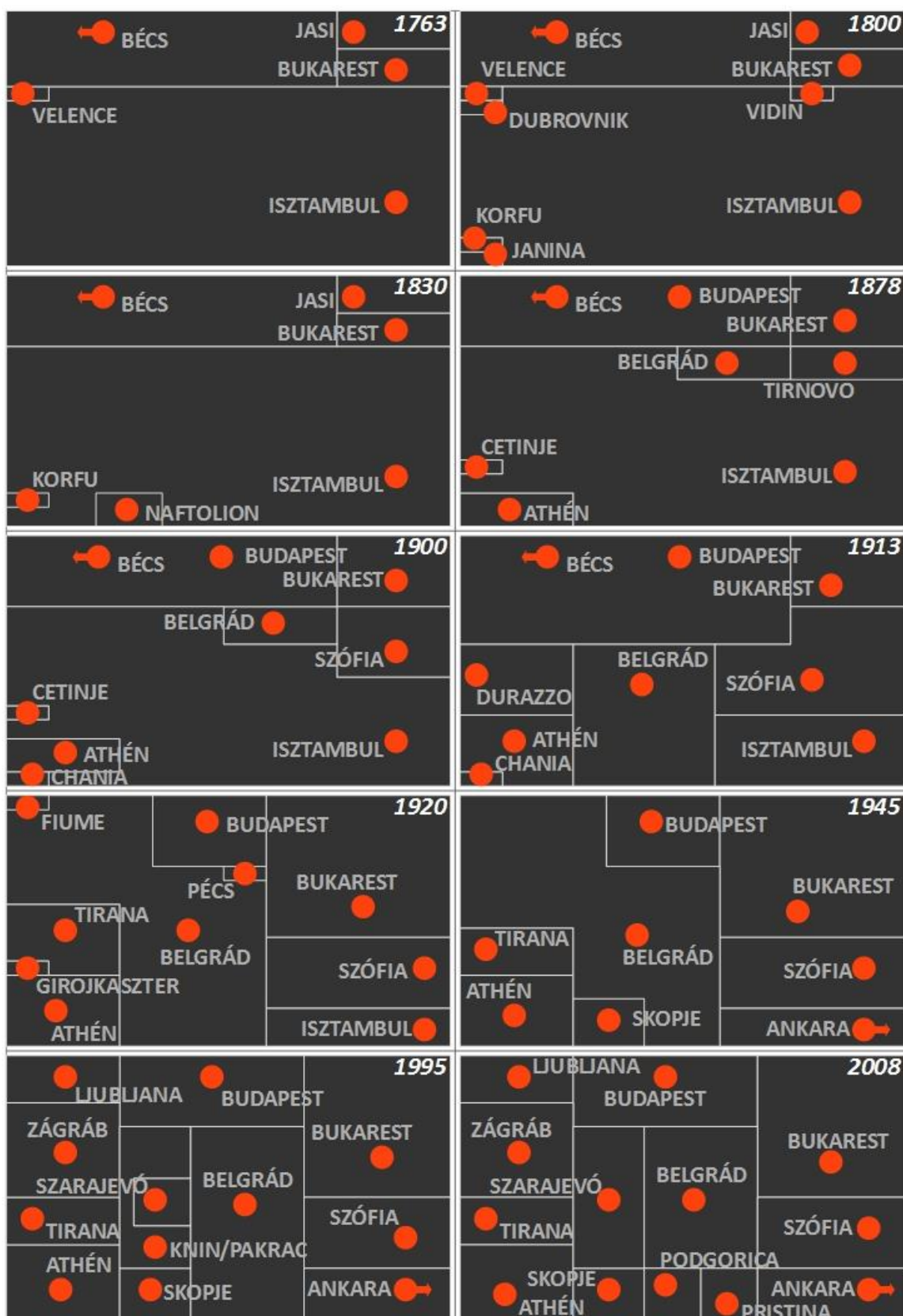
A Balkán északi határaival kapcsolatos bizonytalanság nem földrajzi, hanem identitás kérdése. A térség meghatározó élménye volt, ahogy az Oszmán Birodalom (a Balkán) előbb mélyen benyomult Közép-Európába, majd fokozatosan kiszorították onnan. Az ezen a határvidéken élő népek hosszabb ideje keresik térkötődéseiket nyugat, kelet, vagy éppen déli irányba. A sokféle határ, illetve határkoncepció léte ezekre a bizonytalanságokra utal. A dolgozat szigetvári esettanulmánya rámutatott a civilizatórikusan eltérő politikai tér és a határ felfogások egy sajátos típusára is.

A balkanizáció

A balkanizáció az a jelenség, amikor egy adott területen az államrendszerben felerősödnek a centrifugális tendenciák és a politikai tér sok kis és közepes méretű államra osztódik szét, melyek időnként egymással heves konfliktusokba bonyolódnak. Európán belül a Balkán-félszigeten az Oszmán Birodalom felbomlása során jött létre ilyen – a folyamatnak nevet is adó – kisállami struktúra. Ezek a vizsgálati időszakban először regionális és helyi gazdasági érdekek mentén szerveződtek meg, majd a 19. század közepső harmadától kezdődően egyre inkább a nemzeti ébredések keretében született állami ambíciók kifejeződésékként. Míg a kontinensen más térségekben a nemzeti ambíciók a 20. században általában (és csak kevés kivétellel) konszolidálódtak, addig a Balkánon ezek a folyamatok másként haladtak. A 20. század végére a nemzeti ambíciók és regionális érdekek újból elvezethettek önálló állami/politikai entitások kialakulásához. A jelen dolgozatban leírt balkanizálódási modell azt demonstrálja, hogy a hatalmi központok megjelenése és fejlődése milyen geopolitikai pulzálást eredményezhetett egyes időszakokban. A 21. század elejére a Balkán elérte az elmúlt 250 év leginkább fragmentált állapotát, de olyan módon, hogy a központok relatív (demográfiai, gazdasági, politikai) súlya a hozzájuk kötődő térségekben a korábbi időszakhoz képest nagyon megnőtt.

Az államosodás a Balkánon egy sajátos regionális modellt követ, melynek az általánostól eltérő sajátosságai vannak. Vizsgálataim megállapították, hogy a már hosszabb ideje fejlesztett Hartshorne-modell megközelítése bizonyos korrekciókkal alkalmazható a Balkán-félszigeten is.

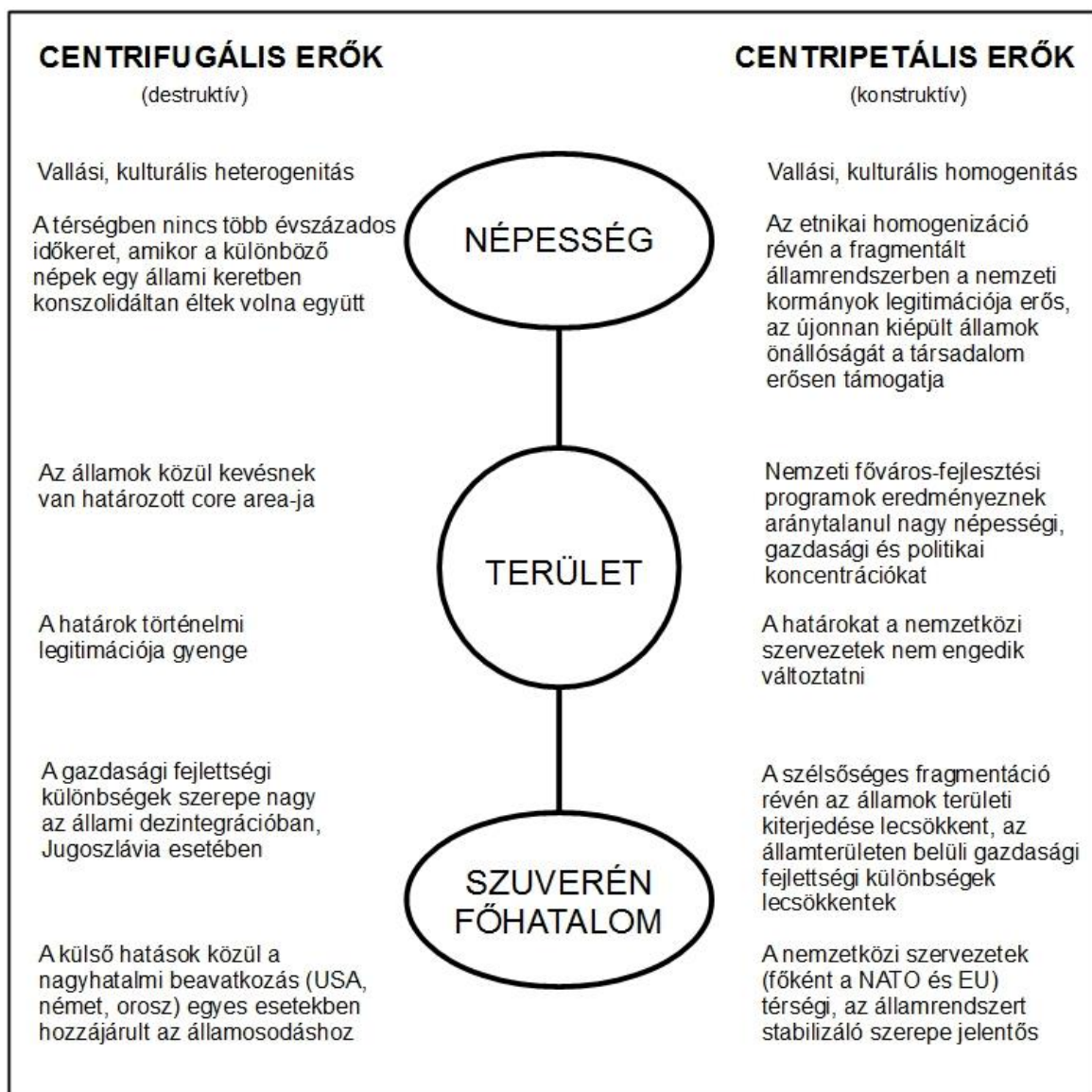
A félszigetre jellemző fragmentáltság motivációja részben a nyelvi, a kulturális és vallási homogenizáció biztosítása az államterekben. Az államnemzeti identitásban más térségekhez (főként Európa más területeihez) képest nagyobb szerepet kapnak a vallási önazonosság elemei. Az ortodox közösségekben az autokefál egyházak, míg a muszlimoknál az iszlám közösségek (muftiátusok) jutottak nagyobb szerephez. A nyugatias közösségek esetében a katolicizmus vált a nemzeti identitás bázisává (horvátok és szlovénok), míg a protestantizmus (főként a magyarok egy része) szerepe marginális, állami tényezőként nem jelenik meg.

1. ábra: Önálló hatalmi központok: Magyarország és a Balkán
Szerkesztette: Pap Norbert, Grafika: Simon Bertalan

A térség népeire a hosszú történelmi együttélés egy állami keretben egyáltalán nem jellemző. Az Oszmán Birodalomban vagy Jugoszláviában megélt korábbi együttélés ezzel szemben történelmi sérelmekkel terhelt. Ugyanígy a közös földrajzi térben való együttélés sem képez különösebb kohéziót. A Balkán-félsziget nem vált egységtörekvések keretévé. Az oszmán idők emlékezete és a jugo-nosztalgia csak egyes csoportok életformájában jelenik meg, de nem feltétlenül politikai tartalommal.

A határok kérdése a térségben számos vitával terhelt és a rendszerben kicsi az állandóság. Az eredeti Hartshorne-modell feltételezése az volt, hogy a „természetes” határok növelik az államrendszer stabilitását. Erre a Balkánon nem sok példát lehet találni, hiszen tartósan fennálló, nem vitatott határ nincs is a térségben. Ezzel szemben jelentős centrifugális erőként hatnak olyan vitatott határok, mint az entitásközi határ Bosznia-Hercegovinában és a koszovói-szerb határszakasz.

2. ábra: Az államterületre ható erők a Balkán-félszigeten
Szerkesztette: Pap Norbert

A balkáni államosodásban a magterületek szerepe egészében kicsi, aminek oka a jelenlegi államrendszer fiatal kora. Ugyanakkor nem is teljesen elhanyagolható, ha a szerbek Koszovóhoz kötődő érzelmeire, vagy Isztambul környékének geopolitikai szerepére gondolunk. Az államok gyors, aszimmetrikus fejlesztéssel és a települési folyamatokba való erőteljes beavatkozással érik el népesedési és gazdasági centrumok létesítését, jellemzően a fővárosok körül.

Ugyanígy a gazdasági fejlettségi különbségek, melyeknek dezintegrációs hatására napjainkban több európai példa is akad és Jugoszlávia felbomlásában döntő szerepet játszottak, a mai Balkánon az elaprózott és emiatt homogenizálódó államrendszerben jórészt elvesztették centrifugális szerepüket.

A nemzetközi szervezeteknek ezzel szemben az európai általánost meghaladó szerepük volt a térségbeli államok stabilitásában. Elsősorban Bosznia-Hercegovina és Macedónia esetében (Daytoni Béke 1995, Ohridi Keretegyezmény 2001) szükséges hangsúlyoznom ezeket a jelentős hatásokat. Koszovó létrejöttében és fennmaradásában szintén döntő szerepet játszott a nemzetközi szervezetek fellépése.

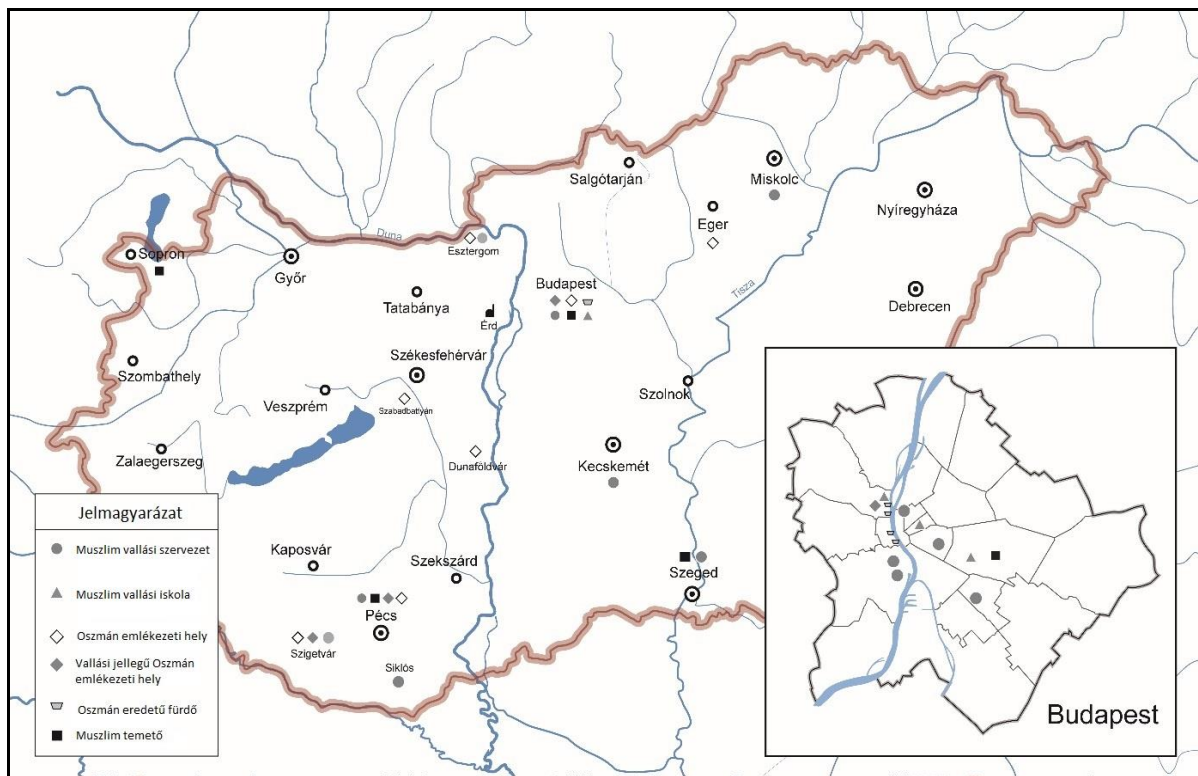
Az Osztrák-Magyar Monarchia, illetve a Magyar Királyság felbomlása során a kisállami szétaprózódásnak hasonló folyamatai zajlottak le, mint Jugoszlávia felbomlása során. Így a felbomlás élménye sok esetben hasonló érzelmeket, reakciókat váltott ki. A két államtérnek volt/van közös térsége is. Ennek a határtérségnek a kapcsolatrendszert illetően fontos szerepe alakult ki.

A magyarság Balkán képe és kapcsolatai a térséggel

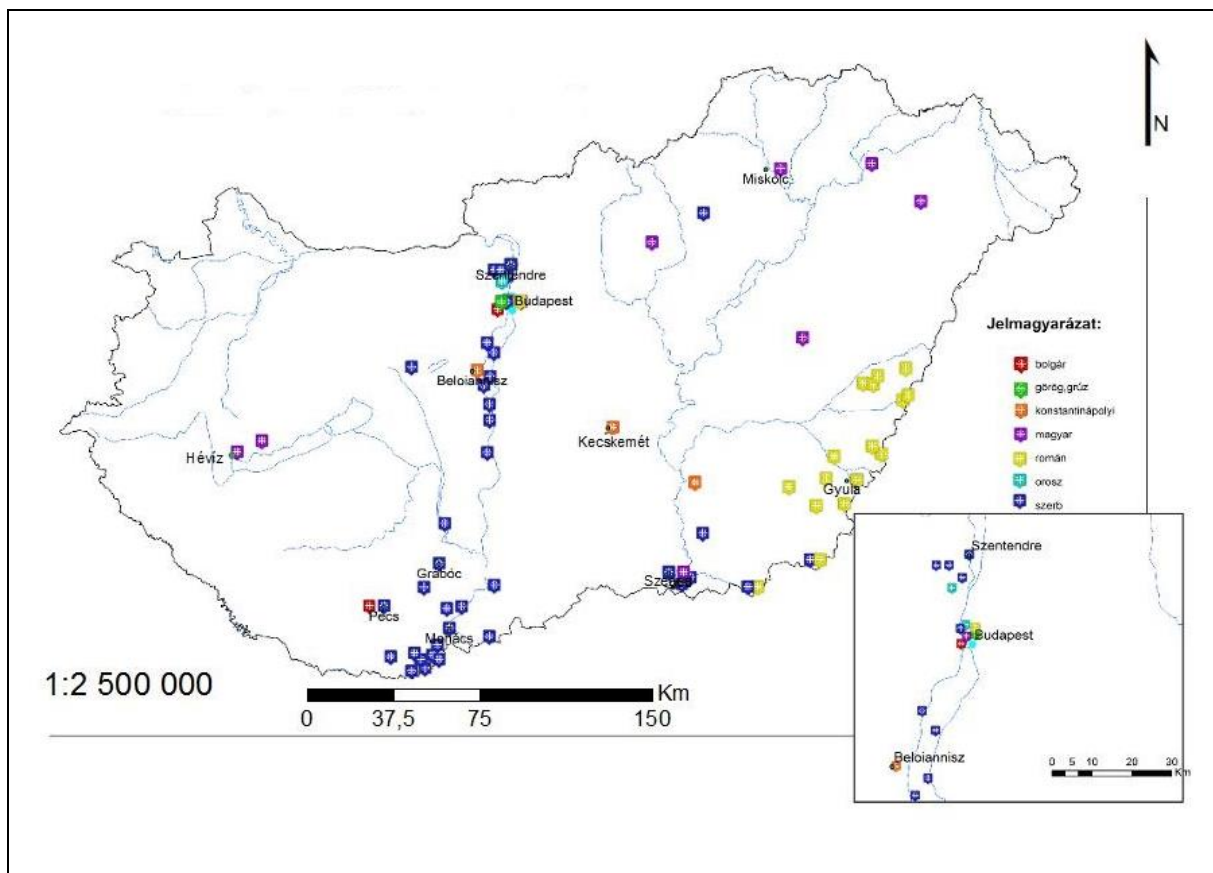
A mai magyar társadalom számára a Balkán egy alapvetően idegen világ. A félszigetről jelentős mértékben nyugati (főként brit eredetű) sztereotípiák alapján alakult ki egy sok szempontból sematikus magyar kép. Ez egyaránt jellemzi a kulturális és politikai elit többségét és a tágabb közvéleményt. A dolgozat keretében készült mental map-es másodelemzések egy árnyaltabb és reprezentatív képet adtak a magyar társadalom Balkán képéről és azokról a differenciákról, amelyek az egyes államok felfogásában jelentkeznek. Alapvetően pozitív, „mediterrán”, a tömegturizmusba bekapcsolódott és negatív, „balkáni” típusú, háborús közelmúltú helyekről, államokról kaptam képet a vizsgálatok nyomán. Megállapítottam, hogy a magyarságban kialakult kép a közoktatás, a turizmus és a tömegmédiá meghatározó hatását mutatják.

Egy másfajta, tartósabb megközelítést kínál a magyar vonatkozású emlékezeti helyek vizsgálata a Balkánon. A dolgozat keretében felállított és vizsgált emlékezeti adatbázis révén egy háborús cselekmények által gyakran sújtott, de helyenként a kulturális teljesítményekkel is jellemezhető övezet képe rajzolódik ki. A háborús tematikán kívüli emlékezeti helyeknek egyik relációban sincs kiemelkedő szerepe. A középkori vonatkozású emlékhelyek zömmel a háborús dicsőség, míg a későbbiek a hősies magyar kudarcok emlékezeti lenyomatai. Ez alól néhány kivételt találunk, mint például a Csontváry által megfestett helyszínek képei. A relációkban a török (civilizációsan pedig muszlim) háttér, jelleg vagy kapcsolat túlnyomó szerepű és jelentőségű. Az emlékezet és részben az emlékezetpolitika is támogatja azt a meghatározóan egyébként inkább negatív képet, amit a magyarok a Balkánról alakítottak ki. Úgy tűnik, hogy a magyar nemzeti identitásnak elidegeníthetetlen részévé vált a Balkánon és az ország területén vívott, elsősorban törökellenes harcok emléke, mely az emlékezeti terek meghatározó szervező eleme és alapja. A térség, mint politikai táj magyar szempontból karakteres vonásai közé tartoznak a 14–17. századi törökellenes, majd a 18. századtól a magyar-török kooperációval kapcsolatos helyek megléte. A történelmi tényanyag, valamint emléktanyag alapján karakteresen más narratívát jelenleg nem lehet a térségről bemutatni.

3. ábra: Muszlim vonatkozású helyek Magyarországon (2014)
Szerkesztette: Pap Norbert, Grafika: Léphaft Áron

4. ábra: Ortodox szakrális helyek Magyarországon
Szerkesztette: Pap Norbert, Grafika: Heitmár Csaba

Az államközi, bilaterális és multilaterális kapcsolatrendszer mellett fontos szerepe van a „civil”, de főként a vallási és az önkormányzati jellegű kapcsolatrendszernek is. Ebben a magyarországi ortodox és a muszlim vallási szervezeteknek döntő szerepük van. Az ortodox, autokefál egyházak magyarországi képviselői a társadalmi kapcsolatok széles körét szervezik, illetve az államközi kapcsolatokban is fontos partnerek a román, bolgár, szerb és görög vonatkozású irányban. A muszlim szervezetek között is van olyan (a Magyar Iszlám Közösség), amely magát a balkáni iszlámmal kapcsolatos közvetítőnek tekinti és a magyar muszlim életet a boszniai és a horvát muszlim intézményekhez kapcsolja. A balkáni muszlim kapcsolatoknak a népességi alapját napjainkban az albánság adja, de a magyarországi muszlimok többségét ma az arabok képezik. Ez egy új helyzet, ugyanis a magyar-iszlám kapcsolatoknak az elmúlt 600 évben főként a Balkán volt a kapcsolati tere és a balkáni muszlimok döntő szerepet játszottak benne. A hidegháború véget értével újralakult magyar muszlim közösségekben a távolabbi, a globalizációs lehetőségeket kihasználó muszlim térségek lakói játszottak főszerepet, a balkániak pedig csak kiegészítőt.

Megfigyelhető egy bizonyos kapcsolati aszimmetria is, ugyanis a balkáni társadalmak magyarországi társadalmi, vallási és civil jelenléte több esetben jóval fejlettebb, mint fordított irányban.

A testvérvárosi kapcsolatok köre folyamatosan bővül a térségben. Ezek egyik típusa a magyar-magyar típusú együttműködés a határon túli magyar közösségekkel. Egy másik együttműködési típus azon népek városaival köttetik, amelyek esetében történelmi barátság áll fenn. A harmadik típus racionális, gazdasági előnyökkel kecsegtető kapcsolat, valamely mindkét fél által fontosnak vélt projektek alapján.

A magyar déli határok, mint a Balkán metaforái

A Balkánnal kialakított kapcsolatok érzékeny lakmuspapírja a határok szemlélete, illetve azok változásai. A jelenlegi magyar déli határ az 1920-as trianoni békeszerződés alapján jött létre. A 20. század folyamán a magyar-román, a magyar-szerb, a magyar-horvát és a magyar-szlovén határok többször is megváltoztak fizikailag, kapcsolati szerepüket illetően és szimbolikusan is, de a határ futása lényegében ma sem más, mint ami 1920. június 4-ét követően kialakult. A 2015-ös migrációs válság változásokat hozott a szomszédos országokkal kialakított kapcsolatokban, az integrációs folyamatokban. Ezek hatását, illetve a visszaesés időtávját, tartósságát egyelőre még nem lehet látni.

A magyar déli határok legnagyobb része olyan nemzetállamok (a román, a szerb és a horvát) területeivel teremtenek kapcsolatokat, illetve választanak el tőlük, melyeket a magyar társadalom „balkáninak”, vagyis civilizatórikusan különbözőnek tekint. Ez a civilizációs másság vallásilag egykor az iszlámot jelentette (évszázadokon át az Oszmán Birodalommal volt ebben a térségben közös magyar határ) majd az ortodoxiát (szerb és román dimenzióban). A közvélemény-kutatók mérései arról tanúskodnak, hogy a magyar társadalomban mélyen gyökerezik az a meggyőződés, hogy Magyarország olyan európai peremhelyzetben van, amely negatívan érinti a magyar nemzetet. Ez a Balkán szemléletét baljóssá teszi és a határok megvédését, azok védelmi jellegét mindenkoron legitimálja. A déli határok szemléletébe – a közelmúlt tapasztalatai alapján – a 16–17. századi végvári harcok emlékezete beépült és a magyarság már „ezer éve” az „európai „védőbástya” szerepét tölti be a más civilizációkkal szemben.

A magyar balkáni intézményes politika

A magyar kormányzat a balkáni térséggel kapcsolatban folyamatosan pozicionálja politikáját. Az elmúlt években végbement jelentős külpolitikai változások, a „keleti nyitás”, a „déli nyitás”, a menekültválság, valamint a terrorizmus elleni harc hangsúlyozása a legutóbbi időkben nyilvánvaló módon kihatnak a balkáni politikákra is.

A balkáni államok több csoportját is elkülöníthetjük a magyar kapcsolatok jellegének figyelembevételével. Az euro-atlanti kapcsolatrendszerbe integrált államok köre, mint Görögország, Horvátország, Románia, Szlovénia, Bulgária, Törökország jelentik az egyik együttműködési dimenziót. Az országcsoporton belül akadnak feszültségek, továbbá a kapcsolatok minőségében is vannak eltérő mélységek, de a közös szövetségi platform egyelőre sokkal meghatározóbb, mint a konfliktusok és a nézetkülönbségek. A multilaterális együttműködés, az összefonódó gazdasági rendszerek és a biztonságról alkotott közös vízió adja a csoportosulás alapját.

A második csoportba tartozó szerb, boszniai, albán, montenegrói, koszovói és macedón állammal egyenként nagyon változó tartalmú és jellegű kapcsolat alakult ki, amelyek annyiban közösek, hogy a formálisan elismert fontosság mellett, a kapcsolatok fenntartását és fejlesztését a felek kölcsönösen igénylik. Ezen belül azonban hatalmas különbségek is megjelennek.

A 2010 után felállt magyar kormányzat Törökországot, Szerbiát, Montenegrót, valamint Macedóniát tekinti olyan partnerországnak, melyek esetében a kapcsolatok fejlesztésében a gazdasági megfontolások is erősen jelen vannak.

Koszovó és Bosznia-Hercegovina esetében a jelentős térségi biztonságpolitikai kockázat adja a megfontolások alapját. Magyarország alapvető érdeke a térségi stabilitás és törekszik is azon erőfeszítések támogatására, melyek ezt biztosíthatják, de erőforrásai csekélyek egy érdemi stabilizációs szerep betöltéséhez.

A román, horvát, szlovén és a szerb szomszédsági kapcsolatokat a magyar kisebbségek jelenléte miatt a nemzetpolitikai megfontolások is formálják, de ez egyben gazdasági potenciált is jelent. A magyar kérdés minden szomszédos állam politikájában jelen van, de az nagyon különböző tartalmú, részben a magyar kisebbség méretével, de nagypolitikai szerepével is összefüggésben.

Gazdasági kapcsolatok a Balkánnal

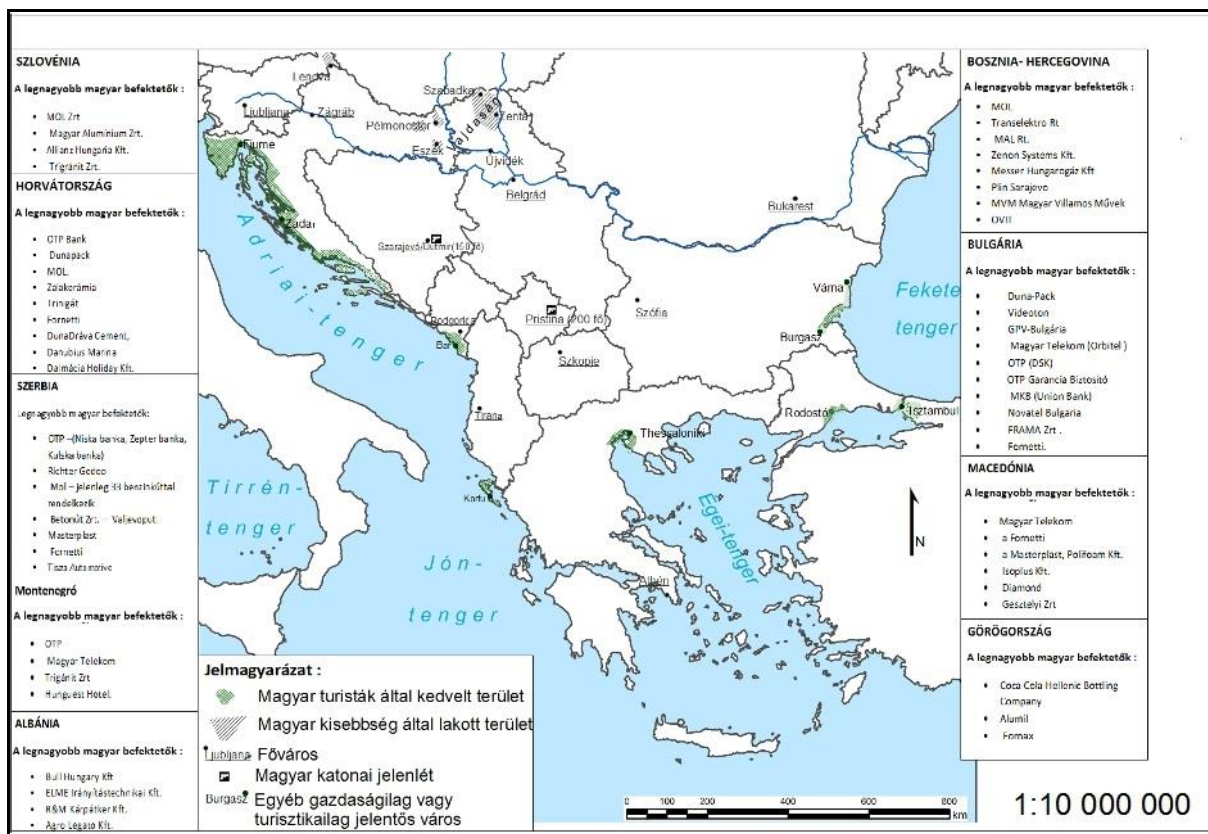
Magyarország számára a déli reláció hosszabb ideig nem képezett külgazdasági prioritást. Az elmúlt 25 évben előbb a mind teljesebb európai integráció érdekében az európai magterület felé irányultak a törekvések. A 2000-es évek első évtizedében, a BRICS országok megerősödésével kezdett a magyar gazdaságpolitikai figyelem fokozatosan a felemelkedő távoli térségek felé fordulni. A távoli nagy országok (Brazília, Dél-Afrikai Köztársaság, India, Oroszország és Kína) mellett a közelebbi területek is lassan felértékelődtek. Az elmúlt években a kaukázusi, a krími, majd a kelet-ukrajnai fegyveres harcok miatt a kelet-nyugati reláció fejlesztésére egyre több árnyék vetült, ami a magyar-országi gazdasági együttműködést illeti. A nyugati orientációjú autoriter államok politikai-gazdasági válságba süllyedése és az arab tavasz nyomán Észak-Afrikában és a Közel-Keleten egy széles válságöv alakult ki. Az EU-n kívüli gazdasági bővülés így egyre inkább csak a Nyugat-Balkánra és Törökországra korlátozódhat. Egyes közép-ázsiai országokkal is fejlődni kezdtek a kapcsolatok, de feljűk is a Balkán és Törökország tölthet be tranzit térségi szerepet.

Különösen a BRICS csoporthoz felzárkózni törekvő, dinamikus gazdasági növekedéssel jellemezhető Törökország gazdasági, stratégiai és politikai értéke erősödött meg, mely a balkáni relációt felértékelte. Egyre fontosabbá vált és a magyar kormány deklarálta is, hogy Magyarországnak gazdaságilag és politikailag is több lábon kell állnia. Ebben az új együttműködési rendszerben Németország és Oroszország mellett Törökországnak lehet stratégiai partneri szerepe.

A Balkán az 1991-től 2001-ig tartó fegyveres konfliktusok után lassan konszolidálódni kezdett, továbbá felértékelődött, és már nem csupán biztonságpolitikai megfontolásokból. A balkáni térség ugyan nem egy jelentős piac és európai összehasonlításban szegény is, ugyanakkor a magyar gazdaság számára előnyös terjeszkedési lehetőségként tűnt fel. A

térségbeli államokkal kapcsolatban évről-évre jelentős kereskedelmi aktívum képződik, a kereskedelem volumene nő.

A magyar működő tőke kihelyezésben (FDI) a térség, különösen pedig a Balkán-félsziget országai kitüntetett figyelmet élveznek. Néhány magyar vállalkozás (MOL, OTP, TriGránit, Betonút, Magyar Telekom stb.) jelentős szerepet játszott a nyugat-balkáni privatizációs folyamatokban. Az Adria partjai mentén (Horvátországban és Montenegróban) magyar vállalkozások sora szerzett pozíciókat a turizmus-vendéglátás területén. Magyarország aktivitása alapján a közepes jelentőségű államok között szerepel.

5. ábra: A magyar gazdaság kapcsolati terei a Balkán-félszigeten
Szerkesztette: Pap Norbert, Grafika: Heitmár Csaba

Kapcsolati terek és helyek

A vizsgálatok alapján meghatározhatók a térség kapcsolati terei és helyei, melyről a fenti összefoglaló ábra ad áttekintést. Kapcsolati térként a Balkán fővárosai és néhány más jelentős város játszik kiemelt szerepet. A magyar turisták fizikailag ugyan jelentős területi kiterjedésben járják be évről-évre a félsziget leginkább attraktív részeit, de elsősorban a turizmus nemzetközi sajátosságokat mutató rendszereiben, így mély térségi ismereteket nem szereznek, a kapcsolati térre vonatkozó hatásuk részben átmeneti és felszíni. Az ismeretek nagymértékben a turisztikai marketing tevékenységen keresztül képződnek és felszínesek, ugyanakkor mégis fontos kiemelni, hogy a történelem során még soha ilyen nagy tömegben magyarok a térséget meg nem ismerhették. A déli magyar határ menti térségekben élő magyar közösségek regionálisan szűk, de az adott térségben meghatározó módon töltenek be kapcsolati szerepet. A Magyarországon bejegyzett nagyvállalatok (főként az un. magyar multik) sora foglalt el pozíciókat a térség több országában is. A magyar regionális biztonsági igényekből vezethető le a boszniai Butmirban és a Koszovóban állomásozó magyar katonai alakulatok szerepe és kapcsolati jelentősége.

A kapcsolati terek sajátos típusa a magyar emlékhelyek sokasága a Balkánon, illetve a félsziget népeinek történelmében kiemelt szerepet játszó települések Magyarországon. A dolgozat esettanulmányaként egy sokrétegű és nagy hatású emlékhely vizsgálatára került sor Szigetváron.

A szigetvári Szulejmán türbe

Fontos célkitűzésem volt, hogy legalább egy kapcsolati helyet mélységében megvizsgáljak, tanulságait a Balkánt és Magyarországot érintő kutatási eredményeinkbe beépítsem. Szerencsés konstellációnak bizonyult, hogy kutatótársaimmal 2012-től 2015-ig egy kiemelkedő szerepű és jelentőségű terület, Szigetvár és környéke emlékezeti jelentőségét vizsgálhattuk. Nem csak makro-, hanem mikrotér szinten is lehetőséget kínált a kapcsolati terek értelmezésére, egy igazán különleges, nagy hatású és többes szerepű emlékezeti hely földrajzi jellegű tanulmányozására. Mindez számunkra azért fontos, mert a balkáni kultúrának a 16-17. század, a török hódoltság révén, Magyarország középső része is színtere lett. Ennek máig tartó kihatásai vannak nem csupán a térszerkezet, az anyagi kultúra terén, hanem a történeti és politikai gondolkodásban is. Mindaz, ami a turbéki emlékvilág kapcsán az elmúlt években felszínre került, érinti Magyarországnak a tágabb értelemben vett Balkán-térsgéggel (beleértve Törökországot) való jelenlegi és jövőbeli kapcsolati hálóját is.

A 2013–2015 között folytatott szigetvári-turbéki kutatásoknak számos, többféle földrajzi dimenzióban és szakterületen is értelmezhető eredménye lett. Sikertelt azonosítani I. Szulejmán szultán halálhelyét, ahol testét ideiglenes eltemették, és ahol elképzelhető, hogy belső szerveit is véglegesen elhelyezték. Az 1. táblázatban összegyűjtött, illetve interpretált források földrajzi tartalma segítette a hely lokalizálását. Az egykor itt állt mauzóleum köré egy összetett jellegű zárandoktelepülés épült ki a 16–17. században. A többféle módszertant követő vizsgálatok során kirajzolódott az egykori település képe, szerkezete és jellege, szakrális és politikai jelentősége. A levonható tanulságok hosszabb távon érintik a Balkán többféle civilizációs aspektusainak és a magyar-török viszonyoknak is a megértését.

I. Szulejmán személye ma is politikai legitimitáció forrása Törökországban, ezért a lelőhely és az emlékhely létesítésének kérdése kitüntetett állami figyelmet kap magyar, de török részről is. A török kormány a TIKÁ feladatává tette az emlékhely helyreállításával kapcsolatos kutatás finanszírozását, a projekt török állami oldali koordinálását. A magyarországi munkálatokat a szervezet balkáni főosztálya felügyelte, olyan célok és módszerek alapján, amit korábban a Balkánon alakítottak ki.

1. táblázat: A szultáni sírra (a türbére, a Török sánkra, Turbékra, a halál helyére) vonatkozó írott források földrajzi lokalizációra alkalmas információk tartalma

	az információ forrása	távolság/idő a vártól, illetve Szigetvártól	a hely földrajzi jellege	földhasználat	a hely beépítése
1.	1566 Cserenkó Ferenc	negyed mérföldre a vártól (cc. 4 km)	Szemlő-hegy, „fenn a dombon”	n.a.	n.a.
2.	1566 Budina Sámuel	negyed mérföldre a vártól (cc. 4 km)	Szemlőhegy	szőlők közelében	n.a.
3.	oszmánli forrás (1573)	n.a.	n.a.	gyümölcsös kert	nincs még beépítve
4.	oszmán összeírás (1574)	n.a.	n.a.	n.a.	mecset, ahol Szulejmán szultán teste időlegesen eltemetésre került
5.	oszmán összeírás 1579-ben Szigetvárról és környékéről	„Szigetvár közelében”	Szulejmán khán kolostorának	1 szőlő, 5 szántó	két mahalle település, 23 és 28 háztartás

			helysége (kaszaba)		
6.	Evliya cselebi (1664)	egy óra keletre a vártól	egy nagy hegy tetején	kertes-dombos helyen	a síremlék Szultán Szulejmán Kán sátorának méretében
7.	Wagner, Ch. (1689)	másodórára Szigeten kívül	dombon (Türbe Daghi)	szőlők és gyümölcsös kertek	erődítés
8.	Urbarium (1692)	egy órácska a várostól	szőlőhegy (Turbék)	szőlő, gyümölcsös	egy elhagyott török mecset, ahol egykor Szulejmán volt eltemetve
9.	Urbarium (1692)	negyed mérföld (cc. 4 km)	Turbék helység egy hegyen	gyümölcsös, szőlő és szántó	falazott templom, magas toronnyal
10	Hoffinanz Ungarn (1693)	n.a.	Turbék	n.a.	“kápolnák” márványból, ólom tető, torony, a helyen, ahol Szulejmán sírja egykor volt
11.	Urbarium (1720)	n.a.	szőlőhegy, Turbék, melynek egykori neve Szibod (Zsibót)	szőlő	egykor sír formájú mosé volt itt
12.	Prothocollum (1717-1734)	n.a.	„Török sánc”	szántóföld (kukorica), művelés alatt nem álló terület, ahol egykor az erőd állt	itt „török falak”, egykor erőd, illetve szétbontott kút volt
13.	Prothocollum (1738)	n.a.	“Török sánc”	szántóföld (kukorica)	tekke (dervis-kolostor), sánc volt itt
14.	Urbárium (1747)	n.a.	“Török sánc”	szántóföld	n.a.
15.	Contractus (1789)	n.a.	“Török sánc”	szántóföld	n.a.

Források: 1. RUZSÁS L. – ANGYAL E. 1971; 2. MOLNÁR I. 1978; 3. VATIN, N. 2005; 4. Sinan Bey oğlu eski Sadrazam Şehit Mehmet Paşa Vakfı, 1574; 5. VASS E. 1993; 6. DAĞLI, Y. – KAHRAMAN, S. A. – SEZGİN, I. 2003; 7. WAGNER, J. CH. 1700; 8. MNL, Urbaria et Conscriptioes, 50 : 57; 8.; 9. MNL, Urbaria et Conscriptioes, 136 : 30; 3.; 10. MNL Hoffinanz Ungarn, W2279.; 11. MNL, Urbaria et Conscriptioes, 66 : 21; 1.; 12. Szigetvár Presbytery, Prothocollum Parochia Magno Szigethana (1717-1734) No.1774; 13. Szigetvár Presbytery, Prothocollum Parochia Magno Szigethana (1738) No.1774; 14. MNL Urbaria et Conscriptioes, 94 : 30 ; 5.; 15. SCA Contracts 1789 (1604-1891) Közli : PAP N. – KITANICS M. 2015.

A szigetvári-rigómezei csatahelyeket illető összehasonlítás alapján megállapítottam, hogy nagy érzelmi, illetve mozgósító erővel rendelkező emlékhelyről van szó, melynek a múltjában is jelentős eseményekkel számolhatunk, a jövőt illetően pedig még komoly, érzelmi és politikai hatásai lehetnek. Szimbolikus helyről van szó, mely a magyar, a török, a horvát, de potenciálisan még más népek (bosnyákok, osztrákok) életében is hatással bírhat.

Turbék városka nem csak „török” település, mivel jelentős keresztény (horvát és magyar) lakossága is volt a muszlimokon kívül, így az közös örökség. Véltető, hogy a muszlim

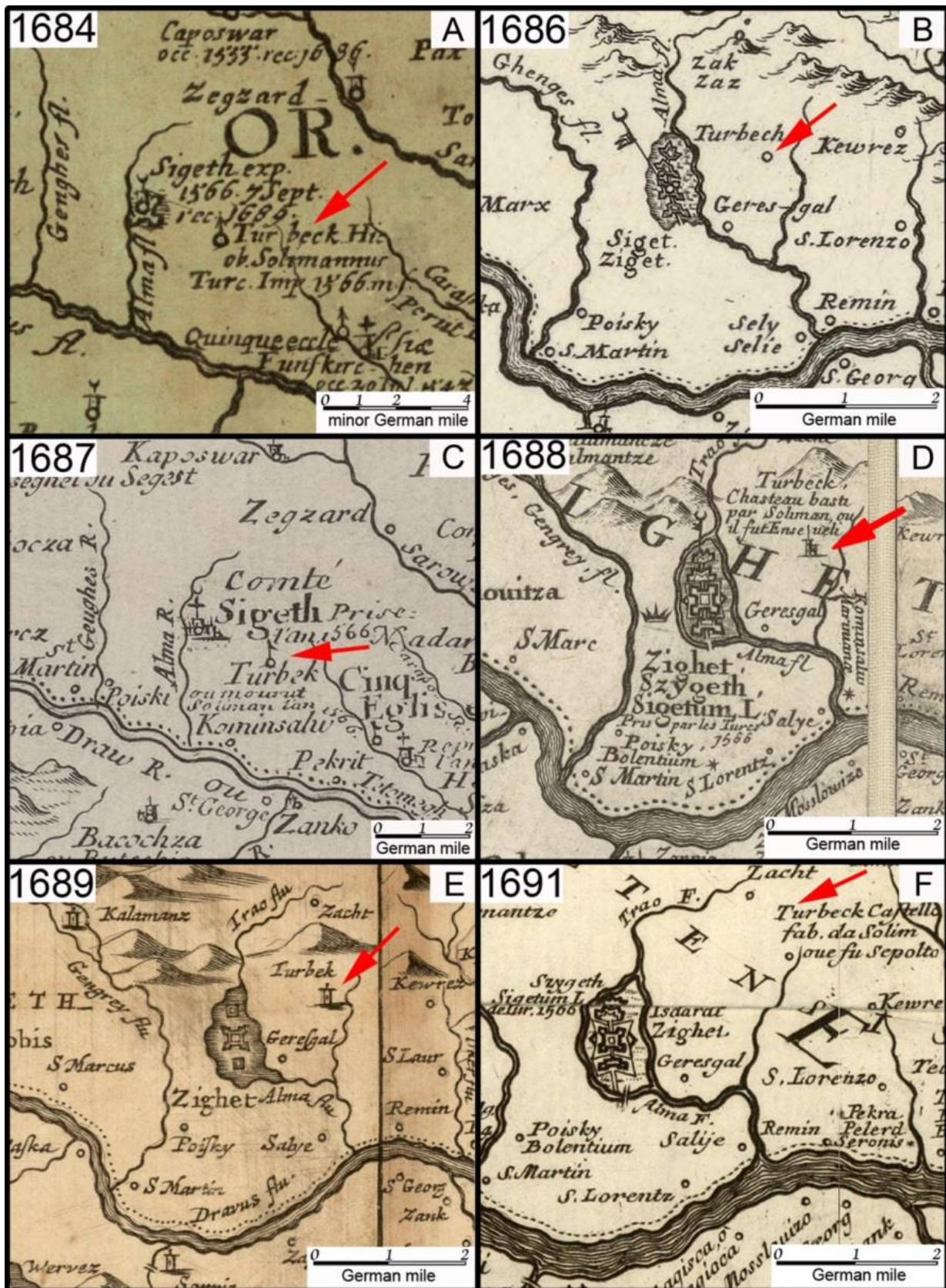
lakosság döntően boszniai eredetű és kötődésű lehetett. A helyi keresztényeknek (déli szlávok és magyarok) katolikus papjaik voltak. A település így nem csak a muszlimoknak, hanem a térségben élő keresztényeknek is egyik központi településévé vált. A Dráva menti horvátok egyik központjaként a turbéki Máriahilf-kegyhely átvette később ezt a szerepet. A település jellegéből adódóan (vendéglátás, kertészet, borászat) kedvelt települése volt keresztényeknek és muszlimoknak is.

A 16–17. században kiépült zarándokhely egy muszlim szakrális tájat eredményezett. Azon helyek sorába tartozott, amelyekben a szúfi kultúra meghatározó szerepet játszhatott. A turbéki Mária-kegyhely később a muszlim térnyerés szimbolikus ellensúlyozására jött létre, amely a keresztény, katolikus (magyar, német és horvát) szakrális táj alapjává vált. A kegyhely idővel, alkalmazkodva a megváltozott helyzethez a református-katolikus vallási törésvonal mentén fejtette ki hatását. Jelentősége a zselici németek kitelepítésével, a horvátok előrehaladott asszimilációjával fokozatosan csökkent, majd napjainkra majdnem teljesen elenyészett.

Turbék tanulmányozása hozzásegíthetett bennünket a balkáni geopolitikai terek és a határok koncepciójának megértéséhez is. Az Oszmán Birodalom feladatának, ideológiai küldetésének tekintette a *darüislam*, az iszlám világának kiterjesztését. Ugyanígy, a keresztény hatalmak a keresztény Európa védelmezőiként emeltek végvárat. Az egykori harcok emléke beépült a nemzeti identitásokba. A szigetvári emlékezeti helyek vizsgálata tanulsággal jár a szimbolikus helyek geopolitikai jelentőségével kapcsolatban is. Az emlékhelyek direkt és közvetlen szerepet is betöltenek a térség politikai életében.

A feltárt objektumok és a település olyan történeti narratívák bemutatását teszik lehetővé, amelyek a közép-európai és a balkáni térség népeinek kapcsolatait, küzdelmeit és együttműködését mutatják be. Turbék a civilizációs szembenállás és az interkonfesszionális párbeszéd nemzetközi jelentőségű helyeként is kutatási és interpretációs lehetőségeket hordoz. Az ostromhely és a szultáni halálhely egyaránt kiemelkedő attraktivitása helyi és regionális gazdasági érdekeket is érinthet. Kulturális turisztikai kiaknázásuk Magyarország egyik legszegényebb, leghátrányosabb helyzetű kistérségének életlehetőségeit befolyásolhatja kedvezően, ami egyben azt is jelenti, hogy a helyi, a regionális és az országos érdekek, valamint a kérdés és a hely percepciója között jelentős feszültségek jelenhetnek meg.

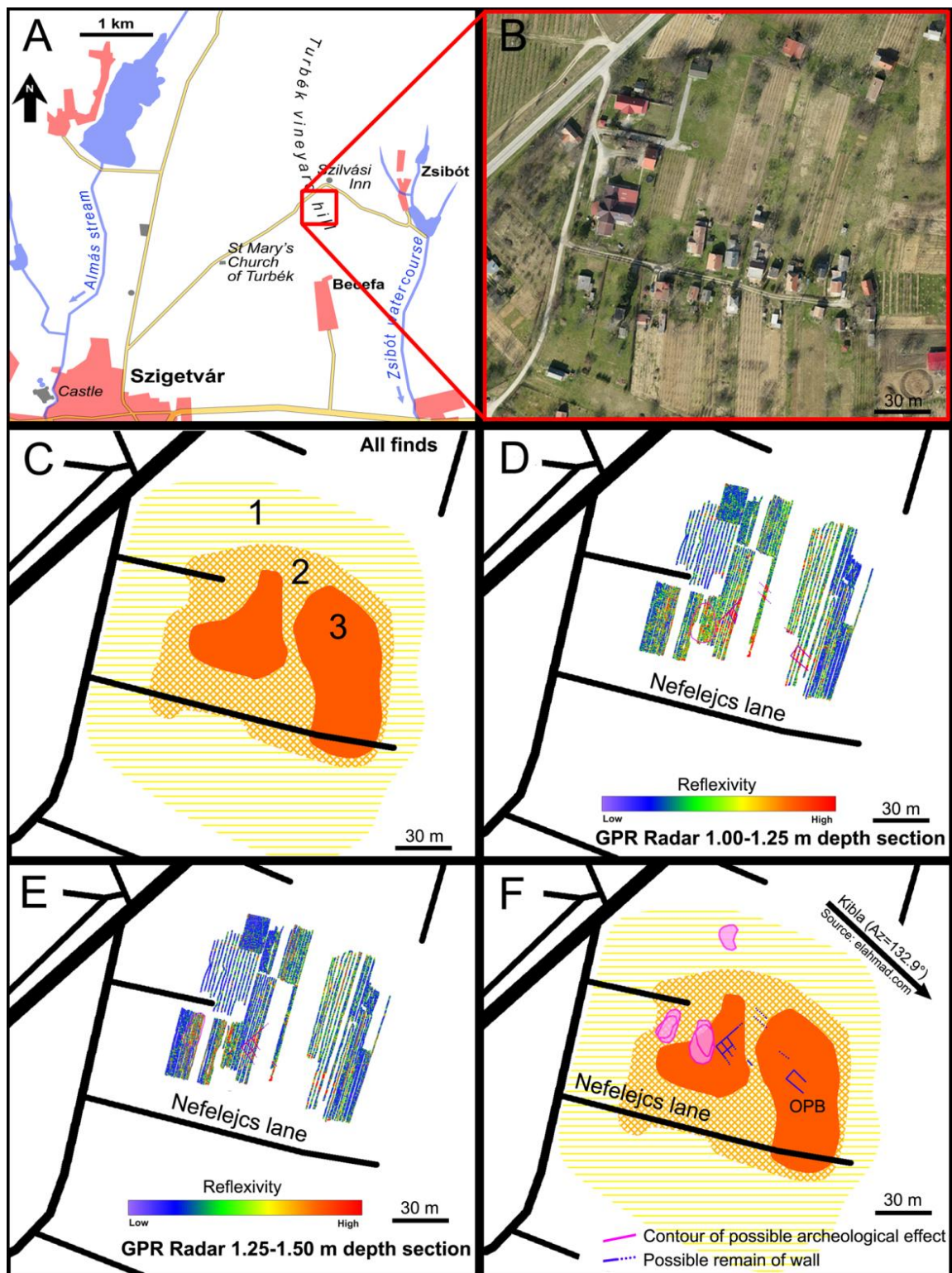

6. ábra: Turbék régi térképeken

Forrásmunkák: A: Jacob von Sandrart, B: Giacomo Cantelli da Vignola, C: Nicolas de Fer, D: Vincenzo Maria Coronelli, E: Fabius Antonius Colloredo, F: Vincenzo Coronelli,
Grafika: Bognár Zita, Forrás: PAP N. et al. 2015

7. ábra: A turbéki vizsgálati terület kutatási eredményei

A: a szigetvári vizsgálati terület; B: A vizsgálati terület légifotón; C: a régészeti leletek sűrűsége a területen (1 alacsony, 2 közepes, 3 magas intenzitás) D és E: A GPR eredmények F: a falazat rekonstrukciója a geofizikai vizsgálatok alapján (OPB – Ottoman Public Building Kováts V 1971 alapján).

Szerkesztette: Gyenizse Péter; Forrás: PAP N. et al. 2015.

A DOLGOZAT FŐ TÉZISEI

1. A balkanizáció az a jelenség, amikor egy adott területen az államrendszerben felerősödnek a centrifugális tendenciák és a politikai tér sok/több kis és közepes méretű államra osztódik szét, melyek időnként egymással heves konfliktusokba bonyolódnak. Európán belül a Balkán-félszigeten az Oszmán Birodalom felbomlása során jött létre ilyen – a folyamatnak nevet is adó – kisállami struktúra. Ezek az általam vizsgált időszakban először regionális és helyi gazdasági érdekek mentén szerveződtek meg, majd a 19. század középső harmadától kezdődően egyre inkább a nemzeti ébredések keretében született állami ambíciók kifejeződésekként. Míg a kontinensen más térségekben a nemzeti ambíciók a 20. században általában (kevés kivétellel) konszolidálódtak, addig a Balkánon ezek a folyamatok másként haladtak. A 20. század végére a nemzeti ambíciók és regionális érdekek újból elvezettek önálló állami/politikai entitások kialakulásához. A jelen dolgozatban leírt balkanizálódási modell azt demonstrálja, hogy újabb hatalmi központok megjelenése és fejlődése milyen geopolitikai pulzálást eredményezhet egyes időszakokban. A 21. század elejére a Balkán elérte ismert történelme leginkább fragmentált állapotát. Az államosodás a Balkánon egy sajátos regionális modellt követ, amelynek az általánostól eltérő sajátosságai vannak. Vizsgálataim megállapították, hogy a Hartshorne-modell jelentős korrekciókkal alkalmazható csak a Balkán-félszigeten.

2. A Balkán-félszigetet a magyarság civilizációsan tőle különböző térségnek tekinti, amely az iszlámhoz és az ortodox keresztény világhoz tartozik. A magyarok Balkán képében a civilizációs földrajzi tartalom főként a történelmi emlékhelyekben jelenik meg, amelyek magas arányban háborús vonatkozásúak és főként a törökellenes, muszlimellenes harcok emlékezetét hordozzák. A dolgozat keretében felállított és vizsgált emlékezeti adatbázis révén egy a háborús cselekmények által gyakran sújtott, de helyenként a kulturális teljesítményekkel is jellemezhető övezet képe rajzolódik ki. A háborús tematikán kívüli emlékhelyeknek egyik relációban sincs kiemelkedő szerepe. A középkori vonatkozásúak zömmel a háborús dicsőség, míg a későbbiek a magyarság hősie kudarcainak emlékezeti lenyomatai. A relációkban a török (civilizációsan pedig muszlim) háttér, jelleg vagy kapcsolat túlnyomó szerepű és főként jelentőségű. Az emlékezet és részben az emlékezetpolitika is támogatja azt a meghatározóan inkább negatív képet, amit a magyarok a Balkánról alakítottak ki. Úgy tűnik, hogy a magyar nemzeti identitásnak elidegeníthetetlen részévé vált a Balkánon és az ország területén vívott, elsősorban törökellenes harcok emléke, amely ezeknek az emlékezeti tereknek meghatározó szervező eleme és alapja. A térség, mint politikai táj magyar szempontból karakteres vonásai közé tartoznak a 14–17. századi törökellenes harcok, majd a 18. századtól a magyar-török kooperációval kapcsolatos helyek jelenléte.

3. A Balkán-félsziget egy olyan sajátos tér, amely a magyarságnak az iszlám világgal való kapcsolataiban, időnként a konfliktusaiban döntő szerepet játszott. Az iszlám magyarországi történetében öt korszakot különíthetünk el. A térség a magyarországi iszlám háttereként ezekben az időszakokban változó módon, de fontos szerepet töltött be az intézményi háttér, a hitgyakorlás jellegének alakulásában. A Kárpát-medencébe került muszlim csoportok népességi utánpótlást is több esetben a Balkán-félszigetről nyertek. Nem csak a szélsőséges konfrontáció, hanem mellette a kooperáció esetei is a térségi muszlimokhoz kötődnek. A magyar déli határok jellegében a muszlimellenes „védőbástya” karakter is megjelenik, ugyanakkor a 20. századi magyar történelemben muszlimok több esetben pozitív szerepet töltöttek be a magyar honvédelmi harcokban.

4. A dolgozatban meghatározásra kerültek a főbb magyar kapcsolati terek a Balkán-félszigeten. A magyar kapcsolati terek úgy, mint a politikai kapcsolatrendszer a jelentős városokba allokált intézményei révén, etnikai alapon a határon túli magyar közösségek által lakott településeken, a gazdasági kapcsolatok és jelenlét helyei, a biztonsági igények (békefenntartók telepítése válságtérségekbe), valamint a magyarok által látogatott turisztikai desztinációk (ezek között magyar emlékhelyek) meghatározásával definiálhatók. A magyar etnikai területek a déli határok mentén helyezkednek el. A politikai intézmények a fővárosokban és néhány regionális központban (ezek részben magyar etnikai területen) fekszenek. A gazdasági érdekeltségek nem minden esetben kapcsolhatók egy telephelyhez, inkább térségi jellegűek. Kiemelkedő Horvátország, Szerbia, Montenegró és Macedónia jelentősége a magyar háttérű gazdasági szervezetek aktivitásában. A turisták egyes tengerparti településeket látogatnak, míg magyar katonák Koszovóban és Bosznia-Hercegovinában szolgálnak.
5. I. Szulejmán szultán szigetvári türbéje és Turbék zarándoktelepülés egy fontos kapcsolati tere a magyar-török kapcsolatoknak, amelyet a turbéki-zsibóti szőlőhegyen, a Nefelejcs dűlőben sikerült meghatározni. A lokalizációs kutatómunkában a Szigetváron az 1566-os eseményekkel kapcsolatban kialakított szimbólumrendszer értelmezése, a földrajzi valósághoz való viszonyának tisztázása alapvető feladat volt. Az emlékhelyek rendszere annak a szimbolikus térfoglaló politikának a lenyomata, melyet az elmúlt 450 évben a küzdelemben résztvevő felek politikai örökösei a területen folytattak. Egy nagyon fontos ok, ami miatt a türbe helye oly sokáig rejtve maradt az ennek a jelképrendszernek köszönhető. A türbe lokalizálásának is az egyik legfontosabb feltétele ezen geopolitikai utalásokkal és tartalmakkal terhelt emlékhelyek értelmezése volt.
6. Az egykori szigetvári csatahely és annak egyes területi egységei napjainkig ható módon befolyásolják az emlékezetpolitikát és a település gazdasági és kulturális életét. A magyar-török viszonylaton túl ezek a magyar-horvát és a magyar-bosnyák relációt is érintik. Nem csak makro-, hanem mikrotér szinten is lehetőséget kínál a kapcsolati terek értelmezésére, egy igazán különleges, nagy hatású és többes szerepű emlékezeti hely földrajzi jellegű tanulmányozására. Mindez azért fontos, mert a balkáni kultúrának a 16-17. század, a török hódoltság révén, Magyarország középső része is színtere lett. Ennek máig érvényes kihatásai vannak nem csupán a térszerkezet, az anyagi kultúra terén, hanem a történeti és politikai gondolkodásra is. Mindaz, ami a turbéki emlékvilág kapcsán az elmúlt években felszínre került, érinti Magyarországnak a tágabb értelemben vett Balkán-térséggel (beleértve Törökországot) való jelenlegi és jövőbeli kapcsolati hálóját.

AZ ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE, A FŐBB FEJEZETEK

Előszó

A kritikai geopolitika és a magyar szempontok

A Balkán-félsziget a világpolitikában

A Balkán politikai földrajzi képe magyar szempontból

- Térszemlélet
- A Balkán úthálózatát meghatározó természeti tényezők és a főbb útvonalak futása
- A városhálózat
- Változó politikai keretek, a határ- és főváros rendszer
- Az állami terek stabilitása a Balkánon, a nemzeti identitás kérdőjelei

Magyarország kapcsolatai a balkáni térséggel

- A magyarok Balkán képe, a Balkán magyar képének földrajzi tartalma
- A magyar kapcsolatrendszer a Balkánon - intézményi, civil és vallási kapcsolatok
- A magyar gazdaság a Balkánon

Szigetvár-Turbék - A szigetvári Szulejmán türbe történeti és politikai földrajzi jelentősége

- A szigetvári Szulejmán türbe
- A türbe földrajzi lokalizációja, a valós földrajzi hely és az emlékezetpolitikai helyek viszonya
- Emlékezetpolitika, geopolitika és szimbolikus térfoglalás
- A szigetvári emlékhelyek gazdasági jelentősége

Konklúziók

A dolgozat fő tézisei

Bibliográfia

1. számú melléklet: Magyar emlékhelyek a Balkánon és Törökországban

A DOLGOZAT ALAPJÁUL SZOLGÁLÓ NÉHÁNY FONTOS PUBLIKÁCIÓ

Könyvek, monográfiák

- PAP, N.** 2013: Hungary, the Balkans and the Mediterranean. Publikon Kiadó, Pécs, 212 p.
- PAP N.** 2010: Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában. Publikon Kiadó, Pécs, 320 p.
- PAP N.** 2007: A Balkán „kis” politikai földrajza. – Balkán Füzetek, No. 5, 126 p.
- PAP, N.** 2007: L'Ungheria ed il Mediterraneo. Il carattere geografico dei rapporti fra l'Ungheria e gli stati del Europa meridionale. Imedias Editore, Pécs, 206 p.
- PAP N.** 2001: Törésvonalak Dél-Európában. PTE TTK Földrajzi Intézet Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs, 183 p.

Folyóiratcikkek

- PAP, N.** - KITANICS, M, - GYENIZSE, P, - HANCZ, E, - BOGNÁR, Z, - TÓTH, T, - HÁMORI, Z. 2015: Finding the tomb of Suleiman the Magnificent in Szigetvár, Hungary: historical, geophysical and archeological investigations. – Die Erde, 146:(4) pp. 289-303.
- PAP N.** – KITANICS M. 2015: Nagy Szulejmán szultán szigetvári türbéjének kutatása (1903-2015). – Mediterrán és Balkán Fórum, 9:(2) pp. 2-19.
- PAP, N.** – REMÉNYI, P. – M. CSÁSZÁR, ZS. – VÉGH, A. 2014: Islam and the Hungarians – Mitteilungen der Osterreichischen Geographischen Gesellschaft, 156 pp. 191-220.
- PAP, N.** - KITANICS, M. 2014: Hungary and the Balkans. – Megatrend Review/Megatrend Revija, 11:(4) pp. 219-240.
- PAP N.** 2014: A szigetvári Szülejmán-kutatás kezdetei, a 2013-as év fontosabb eredményei / Sigetvar'da Kanuni Sultan Süleyman Hakkında Yapılan Arastirmaların Ana Noktaları ve 2013 Yılı Sonuçları. In: PAP N. (szerk./ed.): Szülejmán szultán emlékezete Szigetváron/Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar'daki hatırası. – Mediterrán és Balkán Fórum, VIII. évfolyam, Különszám, PTE TTK FI, Pécs, pp. 23-36.
- PAP N.** 2013: A pécsi szunnita muszlim közösség. – Kisebbségkutatás, 22:(2) pp. 120-133.
- PAP N.** – NAGY J. T. – VÉGH A. – LÉPHAFT Á. 2013: A magyarországi muszlim migránsok az információs társadalomban. – Információs Társadalom: Társadalomtudományi Folyóirat, 13:(3-4) pp. 59-78.
- PAP N.** 2013: A muszlim közösségek szerveződésének sajátosságai Kelet-Közép-Európában. – Civil Szemle, 10:(2) pp. 49-65.
- PAP N.** 2012: A magyar Balkán politika kihívásai. Külügyi Szemle, 11. évfolyam, 4. szám, pp. 150-165.
- PAP, N.** – KITANICS, M. 2012: La apuesta de Montenegro por la integracion europea. - Cuadernos Constitucionales de la Cátedra Fadrique Furió Ceriol, 38 pp. 21-32. (2012)
- PAP, N.** – KITANICS, M. 2012: Las relaciones geopolíticas de las áreas albanesas. – Historia Actual Online, 10:(27) pp. 103-116.
- PAP, N.** – VÉGH, A. – REMÉNYI, P. 2012: Corridors in the Western Balkans and the Hungarian exit to the sea. – Revista Romana de Geografie Politica, 14:(2) pp. 176-188.
- M. CSÁSZÁR ZS. – **PAP N.** 2011: A Balkán képzete. – Valóság, 54:(5) pp. 40-55.
- PAP N.** – REMÉNYI P. – VÉGH A. 2011: Új állam a Balkánon? - a Republika Srpska... – Földrajzi Közlemények, 134:(3) pp. 313-327.
- PAP, N.** – REMÉNYI, P. 2007: Security issues of West-Balkan. – Regio, 2007 English Edition, pp. 27-58.
- PAP N.** 2007: A Dél-Dunántúl helye, szerepe a magyar-itáliai kapcsolatokban. – Limes. Nemzetpolitikai Szemle, 19:(3) pp. 99-113.
- PAP N.** 2007: A magyar-dél-európai gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatok területi mintázata az európai mediterrán térséggel. – Tér és Társadalom, 4. szám pp. 133-156.

- PAP N.** – REMÉNYI P. – VÉGH A. 2005: A Brčkoi Körzet szerepe és jelentősége a háború utáni Boszniában. – Szakmai Szemle, 1. szám pp. 51-67.
- PAP, N.** 2003: Political geography of Southern Europe. – Geografski Vestnik, 75:(2) pp. 101-109.
- PAP N.** 1999: Korridorok Köztes-Európában – Földrajzi Közlemények, 123:(3-4) pp. 180-190.

Kötetekben megjelent tanulmányok

- PAP N.** – KITANICS M. 2014: Az európai iszlám és a muszlim bevándorlás kérdése Kelet-Közép-Európában. In: Tarrósy István, Glied Viktor, Vörös Zoltán (szerk.) Migrációs tendenciák napjainkban. Publikon Kiadó, Pécs, pp. 291-308.
- KITANICS M. – **PAP N.** 2014: Ázsia és Európa szorításában – migráció a Balkánon. In: Tarrósy István, Glied Viktor, Vörös Zoltán (szerk.) Migrációs tendenciák napjainkban. Publikon Kiadó, Pécs, pp. 275-289.
- PAP, N.** 2014: Hungary. In: Jorgen Nielsen (ed) Yearbook of Muslims in Europe. Leiden; Boston: Brill Academic Publishers, pp. 300-307.
- PAP N.** – DÖMÖS M. 2014: Az olasz geopolitika hagyományos sarokköve: a Balkán. In: Reményi Péter (szerk.) Állam- és nemzetépítés a Nyugat-Balkánon. Idresearch Kft. – Publikon Kiadó, Pécs, pp. 185-200.
- PAP, N.** 2012: Barukan oyobi nanou chiiki to Hangarii no kankei. In: Yamamoto Akiyo (szerk.) Intercultural Zone of Vocational Groups in East-Central Europe and the Balkan Regions. Nagoya: Nagoya University, pp. 9-12.
- PAP, N.** – VÉGH, A. 2011: Das Streben nach Autonomie der ostmazedonischen Albaner und deren ethnisch-geographischer Hintergrund. In: Zsuzsanna Gerner, László Kupa (hrsg.) Minderheitendasein in Mittel- und Osteuropa - interdisziplinär betrachtet. Verlag Dr. Kovac, Hamburg, pp. 55-65.
- PAP N.** 2011: The geographical Organisation of the States of the Western-Balkans and their Relationships with Hungary. In: The Western Balkans: european perspective and tradition. Budapest: Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Hungary, pp. 37-81.
- KITANICS, M. – **PAP, N.** – REMÉNYI, P. – VÉGH, A. 2010: The dimensions of Hungaro-Serbian relations. In: Srboľjub Đ Stamenković (ed.) Međunarodni Naučni Skup Teritorijalni Aspekti Razvoja Srbije i Susednih Zemalja. Divcibare. University of Beograd, Belgrad, pp. 99-106.
- PAP, N.** – VÉGH, A. 2008: Minderheit-Mehrheit-Mutternation-Verhältnisse im Westbalkan – Raum. In: Kupa László, Hammer Erika (hrsg.) Ethno-kulturelle Begegnungen in Mittel- und Osteuropa. Verlag Dr Kovac, Hamburg, pp. 199-214.
- PAP, N.** – REMÉNYI, P. – VÉGH, A. 2008: Border changes in the Western Balkans and their effect on the settlement system at the end of the 20th century. In: Dénes Lóczy, József Tóth, András Trócsányi (eds.) Progress in Geography in the European Capital of Culture 2010. Imedias Publisher, Pécs, pp. 25-41.
- PAP N.** – TÓTH J. 2008: A európai államhatárok típusai. In: Horváth István, Kiss Jenő (szerk.) A baranyai államhatár a XX. században. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, PolgART Kiadó, Budapest, pp. 7-11.
- PAP N.** 2006: A délnyugati korridor és jelentősége Magyarország életében. In: Pap Norbert (szerk.) A Balatontól az Adriáig. Lomart Kiadó – PTE TTK Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs, pp. 9-32.